

Najpre nam je sudija Majevski sažeto predstavio lica drame, posle čega je isto tako sažeto ispričao kako je Valter, koji je rođen neposredno pred rat — što znači da mu je u času kad je izvršen zločin bilo četrdeset godina — za vreme okupacije izgubio oca koji je, kao i mnogi drugi, poginuo „u borbi za sreću otadžbine“, a Valtera je prihvatio stric. A taj stric je ako ne glavno, a ono jedno od glavnih lica kasnije drame. O njemu ćemo saznati da je bio „pljanica“, taj naziv koji je imao, bio je jedan od porotnika brzo je prihvaćen, iako u zemlji sa ovakvim litražom godišnje potrošnje alkohola ovakve nazive treba upotrebljavati veoma oprezno. Sudija Majevski je prvi počeo od stričeve ljubavi za čašu, ali je ipak dodao da je, i pored svega, to bio valjan čovek, sposoban, na temu je prekinuo obzir pozitivnih reči o budućoj žrtvi. U stričevu uspomenu se pucalo iz oruđa različitog kalibra. O ubici su, međutim, svi govorili sa simpatijom. Sudija Majevski je napomenuo da je Valter sem „gosta visokog nivoa opšteg obrazovanja još veoma ispo pisao“. Tako, dakle, mladi književnik upoznaje mladu slikarku, Kristinu, godinu dana stariju od njega, zaljubljuje se i odmah joj nudi brak. Još dok su bili vereni hvata je ili doznaje za prevaru svoje izabranice, ali to nikako ne „hladi njegovu ljubav“ (takođe reči sudije Majevskog), nego naprotiv, to samo ubrzava odluku o ženidbi. Mladi se uzimaju, a Kristina veoma brzo nalazi i novog ljubavnika.

Nameću se dva objašnjenja. 1) Mladi ne odgovaraju najbolje jedno drugom, 2) Kristina spada u žene koje „moraju da vadjaju“. Ubrzo posle svadbe mladenici polaze u grad u kupovinu, i s njima je Kristinina prijateljica. Kad Kristina ulazi u prodavnicu, prijateljica saopštava Valteru da je novi ljubavnik njegove žene njegov rođeni stric. Toga istog dana momak kupuje nož na pero, seda u taksu, prilazi samoj kući — postupa sa onom hladnom preciznošću afekta u kojoj, kao što je poznato, vatra i led ne smetaju jedno drugom — moli susede koji rađe u vrtu da mu otvore vrata i hvata ljubavnika iz flagrantu. Dva udarca nožem u trbuh i — Valter je ponovo kod suseda. Moli ih da pozovu prvu pomoć za stricu, a po njega — miliciju.

To je, ukratko, priča sudije Majevskog koji potrošnim sudijama postavlja tri pitanja:

- 1) Da li je Valter kriv za ubistvo s predumljajem?
- 2) Da li je delovao u afektu?
- 3) Ako je delovao u afektu, koliku kaznu porota predlaže (od šest meseci do deset godina)?

Vestički sastavljena porota zauzima mesta i počinje nešto poput pravog sudjenja. Među porotnicima prepoznajemo glavnog likovnika Jezija Putramenta, poznatog od Pariza do Pekinga, glumca Jana Sviderskog — o njegovoj ulozi javnog tužioca u nekom mađarskom komadu koji je on, u ostalom, postavio na noge, pisao sam ranije u superlativima — prepoznajemo kozmetičarku, gospođu Juzefinu Deskur, koju je jedan od starijih porotnika nazvao „ona gospođa iz mladeži“. Kasnije mi je ostalo u sećanju još nekoliko lica: predsedavajućeg i lekara, koji je u jedan mah smatrao potrebnim da objasni ostalim porotnicima šta znači delovanje u afektu, videti da ta reč ostavlja na njih previše magičan utisak; objasnio im je da oni sami bar nekoliko puta na dan podležu afektima, jedino s tom razlikom što ne ubijaju.

Ubica je, dakle, bio neka vrsta pisca početnika; molim da se upamti da je Ras-koljnikov, jedna od prvih ličnosti svetske literature ovih poslednjih stotina godina takođe bio mladi književnik. Znači — mladi književnik; moguće je, dakle, da je dolazio u klub književnika i da je sedeo u njihovoj neudobnoj kamenoj kavanu, da sam ga sretno na tim stazama po klubu — hvalno svi mi iz određenih krugova, vodeći malograđanski ili pariski — kako vam drago — stil života. Mogao sam takođe znati Kristinu, istinsku *femme fatale*, ako je studirala u Krakovskom Pšednješu u lepjoj palati Račinskih i ako se zadržavala u grupi mladića i devojaka — ispred zgrade umetničke akademije; prolazim onuda najmanje dvaput dnevno. Znači — ljudi iz našeg kruga, sve poznato da čoveku već dosadi silu, svakodnevno. Ojedom se dešavaju dva udarca nožem i scenarije se iz obične, svakodnevnice pretvara u apokaliptičnu.

U jednom trenutku Putrament uze reč i izreče nešto što je u njemu tinjalo od samog početka. Ogradjujući se da je zločin zločin, istupio je s apolojgom ubice kao karaktera. Rekao je da je od čitave trojke, od svih lica drame, samo ubica bio čovek čist. Tom formulom je odmah rastavio porotu. Ako do tada nisi znali ništa, u svakom slučaju ništa konačno, sada su u jedan mah, uz pomoć jedne magične reči, jasno shvatili sve. Ubica je bio i pored svega čist, a oni pak, branici čistoti, sami su otkrili postajali čisti. Ali da li je ubica bio čist?

Sudija Majevski je jasno govorio o prvoj izdaji još u vreme kada su dvoje mladih bili verenici. Samo što je za porotu ta izdaja pala kao kamen u vodu, niko je kasnije nije spominjao. Međutim, ta prva izdaja (prva za koju je Valter doznao, o kojoj je hteo da govori) ima ovde veoma veliki značaj. Mladi da se uzmu, mladi

čovek doznaje da ga je devojka izdala. Mladi čovek je mlad čovek i — može da ne zna da se nikad ne završava na prvoj izdaji. To je istina, ali postoje još i druga objašnjenja. Ako se mladi čovek ne povlači posle otkrića izdaje, možda tako postupiti zato što mnogo voli ili zato što ne pridaje veliku važnost čistoti. Jer vidi pre- više izdaje svud oko sebe da bi ova za njega imala odlučujući značaj. Za mene je kasnije ubistvo bleštav dokaz da mladi čovek uopšte nije bio toliko zaljubljen. Da je mnogo voleo, ubio bi pre svega veroljubicu. Ja smatram da prva tačka ne igra, kao objašnjenje ostaje pre druga tačka: mladi čovek ne može da zahteva vernost; nema je oko njega, nema čistote u sredini u kojoj živi. U celom procesu taj momenat smatra najinteresantnijim, i to najinteresantnijim u svakom pogledu. Ako mladić kasnije ubija, on ne ubija zbog same izdaje, nego mu je odvratna izdaja koju je žena načinila. Nije mu bila odvratna činjenica izdaje, bila mu je odvratna ličnost. Stric je ubijen ne zato što je bio ljubavnik, nego zato što je bio stric. Po moje mišljenju to čak i nije ljubavna drama. Tvrdim dalje da je za porotu to bila porodična drama, a ne ljubavna, ni u jednom trenutku se nije osetilo dah ljubavi, nego su se osećale osramočene osnove porodičnog života, i otuda taj ton porote. Ne, porotnicu Putramenta, ubica nije bio čist. U čitavoj toj stvari nema čistote ni za groš. Ona ima sasvim drugo lice.

Jedne subotnje večeri našao sam se u potpuno praznoj ulici Novi Svjati; u sobotu oko deset uveče ljudi se zabavljaju ili sede kod kuće. Ispred mene je išla devojka koja kao da je imala nekih teškoća u hodanju. Približio sam joj se; osamnaest godina, tiha, dubok pogled, daleka poznanica iz kavana. Posle pet minuta čuo sam sve. Pre dva dana izvršila je abortus. Pre toga je preživela užasne scene s prijateljem koji ju je primorao na abortus, ali joj čak nije dao novac. Devojka pronalazi novac na svojoj ruku. Kada je pronašla novac, pojavljuje se prijatelj prijatelja, devojka mu daje novac, prijatelj prijatelja ga uzima — sve kao da se događa na trgu Pigal, a ne za susednim stolom u kavenu sede kod kuće. Ispred mene je išla devojka sem čaja i kafe. Dogovorenoh dana devojka odlazi van grada, operacija, posle dva sata opet je kod kuće, večera za stolom s ocom i majkom koji ništa ne znaju. Sledeće večer ne može sve to više da podnese i beži u grad, toliko nesrećena da sve poverava prvom čoveku na koga je naišla, meni. Sigurno to čini i zato što su intimne stvari prestale da budu intimne, što se takvih priča naslušala ranije, a sada se i sama u sve to uključila... Druga mlada osoba, veoma mlada, priča nešto starijoj devojki kako se sprema za ulazak u erotični život i kako je, za početak, već izabrala „nekoć kod nje mladić, iskustven“. Do današnjeg ostao mi je u ušima dijalog dvoje mladih ljudi. On je nagovara da pde k njemu. Ona: — Ako vam je baš toliko stalo... ja ne volim da odbijam ljudima nešto što može da im stvara pri- jatnost.

To je stil života u koji spada i Kristina. Može se pretpostaviti da se podavala levo i desno. Uostalom, zašto da ne? Stare tablice vrednosti valjaju se u blatu, a novih nema. Mlade devojke ne znaju zašto bi se štedele, niko im to ne govori, nema nikavog pritiska u tom pravcu. Poslednja stvar koja je bio strah, ali u našoj zemlji više nema straha, srećom. Jedina stvar kojom bi se konačno mogao zameniti moral, jeste lojalnost, ali lojalnosti takođe nema oko nas, treba je tražiti sa svećom. Te čurke čak nisu ni svesne šta rade, ne znaju da je krv, da sve što rade ima vrednost života i smrti. Lakoća žena pretvorila je naš svet u pustinju. U svakom trenutku čovek može da se nada da će morati da počne od nule. Lakoća je trebalo da usreći sve, evouče za sobom otkanje. Baš lakoća, više nego ista drugo, pokazala nam je da jedino pravo olaksanje života predstavljaju ograničenja, ograničenja, ograničenja.

Porotnik Sviderski se jednom našao na veoma neobičnom tragu, šteta što ga se uplašilo. Suprotstavljajući se gledištu porotnika Putramenta, da se ubica tobože snabde nožem ne zato da bi izjednačio prevagu kakvu je nad njim imao stric, branici stanovište da je momak išo da ubija i samo da ubija, primetio je vezi s jednom pojedinosti koja je protivrećila tome stanovištu, da je ono što se dešavalo kasnije, posle ubistva, već sasvim drugo pitanje. Bila je to veoma duboka opaska. Da ono što se sa ubicom dešavalo kasnije, sasvim je druga stvar, najvažnija — kako za ubicu, tako i za društvo. Ubijenoga ne možemo vratiti u život, na mestu smo ostali mi, društvo, i on — ubica. I evo stojimo jedni naspram drugom.

Ubistvo je jedno od najvećih iskušenja kroz kola na ovom svetu čovek može da prođe. Ne ubistvo to nardenaju — umorstva toga tipa, čak i milionska umorstva, vide današnja, savremena, zahtevaju drugačije osvetljenje — nešto ubistvo izvršeno sopstvenim rukama. Ubiti znači za trenutak zauzeti davala, „onoga velikog gospodina“, a to već nije mesto koje smo zauzimali ranije. Pisci koji nas vekovima hrane pričama o ubistvu osećaju da je to najsotstivijia i najubudija tačka ljudskog iskustva. Čak sam spreman da prihvatim

da je ubica voleo svoju ženu (doduše, ljubavju za mene nezanimljivom i da je hteo i nju da ubije, ali mu je ponešto snage, jer je bio „previše mlado u zločinu“, kako kaže Šekspir. Prvo ubistvo ga je odmah prenelo na drugu stranu, tamo gde je ojednom ugledao sasvim drugo sunce, ne naše, svakodnevno, nego novo, nepoznato, ono pravo. More nove svetlosti obilom je srce već trenutak kasnije i trenutak kasnije već nije mogao da shvati kako je mogao da se odvaži. Trenutak kasnije već je znao da bez obzira na greh nije imao pravo da ubije, da je život najviša i neizmerna vrednost. Trenutak kasnije otkrio je drugi duboki izvor prava čiji ga je blesak zaslepio. Postao je svetlan da postoje dvostruka dna: to je svest čiju je jedva jednu konturu imao inače. Može se reći da je jedino on, niko od onih što su mu posle sledili, nego je samo on bio svestan šta je učinio, šta znači zločin. Drugi su imali znanje o para- grafima, a on se našao u krvotoku tih paragrafa.

Već trenutak kasnije počeo je, dakle, proces njegove razdvojenosti. Kao ubica, baš kao ubica, bio je dužan da traži za sebe najvišu moguću kaznu, koja bi potcerala taj trenutak, njegovu prelomnu važnost, institucija i zakona koje je povredio a koji su sada za njega — svetleli najdubljim i najčistijim bleskom. Ali u tom istom trenutku njegova najveća želja je bila takođe da se vrati u svakodnevnicu, koja mu se otkrila kao izgubljeni raj.

adolf rudnjicki

WALTER UBICA

10-74883343

U

Pošto su vrata bila zatvorena, a zalupio ih je on sam, morao je da otpočne borbu za njihovo otvaranje, za povratak u život, u društvo, kroz umanjivanje važnosti ubistva, iako je osećao da ta važnost ne treba da bude umanjena, nego naprotiv, treba da bude naglašena. U suštini, ubici je potrebna najviša presuda, najviše izricanje pravde da bi se očitilo, ali ubica je takođe čovek koji bi hteo što pre da se vrati u naš život, da ponovo postane neki mali, siv, ili neko — najveći. I baš između te njegove razdvojenosti treba da ude presuda čija visina daje ili ne daje rang ubistva — tome najvećem od ljudskih iskustava.

Šest meseci. Šest meseci za ubistvo — tako je glasila odluka porote, koja čak nije bila svesna šta je učinila. Takvom predubom u jedan mah je ubistvo prestalo da bude ubistvo, kazna je prestala da bude kazna, iskustvo da bude iskustvo, i sve zajedno je postalo igračka. Za ime boga, pa on je ubio, ubio! Možda zato što sam se nalazio bliže gori Sinaj kada je pala zapovest: Ne ubij!... Ni pod kakvim izgovorom ne ubij!... ili možda zato što češće bivam uzgođen nego članovi porote — nisam mogao da se pomirim s tom presudom. Cat Mackievitš čini sve da bi nam ogadio Engleze, čini to, uostalom kao Poljak. Ali Englezi su narod čiji model života, model institucija Gospod Bog sigurno traži da mu svakodnevno čitaju kao model maltene savršeni. Englezi nebi imali samloti prema ovome momku! Jesam li ja protiv milosti? Bože moj! Ali ta milost mi se učinila nekako previše laka, brza, površna, previše malo ljudska u svojoj suštini. Iza te milosti nisam osećao istinu. Porotnik Putrament je izvukao čistotu i ojednom su svi ostali pružili ruke prema njoj! Čista ljubav? Ali u ovom trenutku u ovom tako užasnom obolelom, uzgođenom svetu mora da bude branjena

ne ljubav, nego goli ljudski život pre svega! Ljubav je danas postala sasvim nešto drugo nego do sada!

Jedno moram priznati: porota je sudija zločin koji ju je plašio svojom vrstom, budio je u njoj odvratnost. Celo vreme porota nije sudila greh, nego ličnost. Ne ka- libar zločina, nego ličnost. Miris ličnosti bio je tako snažan da niko iz porote nije pamtio da je žrtva već platila životom za ono što je učinila, i da ju je ta cena morala očistiti. Nije je ipak očistila! Porota je neprekidno oscilirala između ljubomora i gadenja.

(Neumitno lice zakona: da je situacija bila obrnuta, da je stric ubio sinovca zbog toga što mu je ovaj zaveo ženu, i da je stvar izneta pred porotu, ona bi se verovatno sve vreme gušila od smeha.)

Kakva šteta što nam nije saopšten tačan datum toga ubistva (može biti da je sa- opšten i danisam upamtio). Sećam se kao danas reči jednoga od mojih prijatelja iz rečenih negde oko 1957., koje su se odno- sile na jednoga od mladih pisaca. „On ne samo što će te udariti po zubima, nego će ti tom prilikom uzeti sat, i sve to samo zato što loše pišeš!“ U to vreme je izvršena pljačka u stanu pesikinjke Ewe Fišer, nju su bili vezali, zapušili joj usta. Za vreme akcije maskirani banditi su se hvalisali znanjem o životu ljudi iz umetničkog sveta, i sipali su podatke tako pouz- dane da nema sumnje da su sedeli s nama za jednim stolom. Imamo, dakle, i mi svoga Rascoljnikova.

Preveo Petar VUJIĆIĆ